

Primul lucru care te izbește în aceste epistole este fibra neașteptată de omenească a lui Heidegger.

cronica ideilor

Luxul corespondenței

De fiecare dată când deschid un volum de corespondență, mă încearcă gustul resemnării: sunt silit să admir o artă a cuvântului de care știu prea bine că epoca actuală nu mai e capabilă. Trăim într-o lume în care scrisorile sînt pe cale de dispariție. Și odată cu stingerea genului epistolar pierdem o dimensiune esențială a literaturii propriu-zise. Ceva dispăre definitiv, iar fenomenul e cu atât mai ireversibil cu cît noi ne prefacem că nimic nu s-a schimbat. Continuăm să scriem epistole, să ne trimitem misive și să publicăm volume de corespondență, dar bănuim cu toții că zbaterea se petrece doar la suprafață. Pe dinăuntru am pierdut demult aptitudinea psihologică a genului epistolar.

Nu ne mai arde de așa ceva și nici nu mai găsim vreun folos în contemplarea estetică a unor mesaje cărora astăzi le pretindem un singur lucru: transmitere rapidă de informații utile. Restul ține de dantelăria vetustă a unei epoci când oamenii aveau timp să scrie. Acum nu mai au timp, și de aceea nici de scrisori nu le mai pasă. Schimbarea aceasta e radicală și ireversibilă, în ciuda stăruinței cu care ne repetăm că e-mailul a păstrat intactă esența schimbului epistolar. În realitate, nu l-a păstrat deloc, ci a dat naștere unei noi forme de comunicare, dar una care nu mai este epistolară. Vremea scrisorilor a murit, a sosit timpul mesajelor electronice.

De lucrurile acestea nu-ți dai seama decît atunci cînd ai posibilitatea de a compara modul cum oamenii scriau epistole în urmă cu cîteva decenii și modul cum am ajuns să le scriem noi astăzi. Iar schimbul de scrisori dintre Hannah Arendt și Martin Heidegger are efectul unei lecții de umilință. Realizezi brusc că nu doar crusta estetică a scrisului ni s-a modificat, dar și substanța omenească pe care o punem în pagini. În comparație cu cei doi protagoniști, noi avem ceva din uscăciunea pragmatică a fantoșelor convenționale.

În schimb, Hannah și Martin sunt vii, sunt sinceri, iar ceea ce este uimitor este că undă vie a sincerității lor se potrivește perfect obișnuinței protocolare cu care își întocmesc scrisorile. Și Martin și Hannah își construiesc scrisorile ca pe un edificiu, ridicîndu-le propoziție cu propoziție. Dar în nici un caz nu le aruncă pe pagină cum le-ar veni la primul imbold al condeiului. Te izbește la ei grija migăloasă privind inserarea amănuntului discursiv, preocuparea atentă pentru formulele introductive sau pentru încheierile politicoase, și mai ales tonul civilizat cu care își leagă frazele. Iar impresia stăruitoare este că acești oameni, scriind scrisori, fac cultură fără să-și fi propus asta, și culmea e că o fac de la sine, în virtutea simplei alcătuirii a ființei lor. Epistolele lor sunt culturale nu pentru că și-ar fi dorit asta, ci fiindcă ritmul vieții lor era unul cultural.

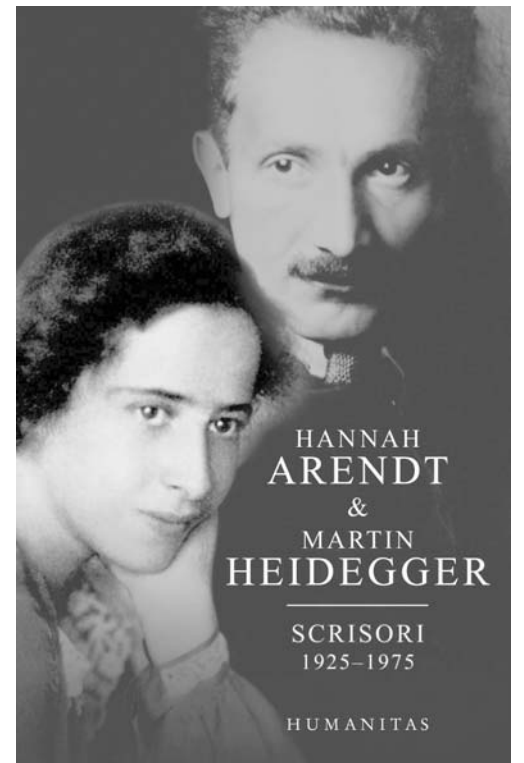
Cînd s-au cunoscut, Heidegger avea 35 de ani, iar Hannah 19 ani. Între ei avea să se iște o iubire ilicită în cursul căreia deliciul protagoniștilor va fi proporțional cu gradul de confidențialitate a legăturii. Altfel spus, cu cît secretul relației lor avea să fie învaluit în rigoarea unei morale publice mai rigide, cu atât plăcerea dată de clandestinitatea iubirii lor avea să fie mai mare. Și astfel, cei doi își trăiesc cu voluptate iubirea, știind prea bine că divulgarea unei asemenea relații ar fi însemnat, în deceniul trei al secolului XX, compromiterea carierei universitare a lui Heidegger și pătarea onoarei tinerei studente. Nimeni nu va ști însă nimic de legătura lor, și asta pînă cînd, în anii senectuții, Heidegger îi

va mărturisi Elfridei, soția lui, fosta aventură.

Chiar dacă un volum *tipărit* de corespondență nu poate reproduce variabilele psihologice ce dau farmec unui schimb epistolar clandestin – mă gîndesc la așteptarea nerăbdătoare a unei scrisori, neliniștea pe care ți-o dădea incertitudinea dacă scrisoarea a ajuns sau nu la destinație, marca personală a scrisului de mîna și semnele caligrafice prin care adulmecii ființa vie a celui alt, apoi reculegerea cu care îți însoțești hotărîrea de a întocmi o scrisoare și încercarea de a anticipa efectul pe care rîndurile îl vor avea – putem totuși să refacem în imaginație ceva din atmosfera dragostei lui Martin și a Hannei.

Primul lucru care te izbește în aceste epistole este fibra neașteptată de omenească a lui Heidegger. Sunt pagini în cuprinsul cărora vezi în sfîrșit cum acest urzitor de concepte abstracte se leapădă de masca jargonului pentru a începe să scrie de-a dreptul, omenește, ca un îndrăgostit topindu-se de dorul iubitei. Este o încîntare să vezi cum un om care își făcuse din limbaj o profesiune de credință renunță la el de îndată ce viața îi scosese în cale o frumusețe ca cea a Hannei Arendt. Iar Heidegger abandonează terminologia atunci cînd simte că ariditatea ei nu-l mai poate ajuta. Și începe cu adevărat să scrie, uitînd de scheme speculative, de inferențe logice și de argumente metafizice. Redevine om, după ce ani de zile se străduise la catedră să fie altceva: un soi de esență abstractă sub înfățișarea unui profesor ce fascina prin manierismul exprimărilor sale. „Iubita mea, vād marea clipă a splendorii tale, cînd devii o sfință și cînd te arăți pe de-a-ntregul. Liniile feței tale se încordează atunci sub imperiul forței interioare a unei ispășiri pe care viața întregă și-o asumă ca pe o povară. Faptul că poți asta, copilă, înseamnă că ai crescut mare și că meriți venerație. Abia cînd venezi ajungi să descoperi viața și tocmai asta îi dă mărție. În marile tale clipe, atunci cînd ești prinsă între fericirea prezentă și momentul în care, seara, trebuie să ne despărțim – citesc plin de recunoștință, pe chipul tău ce nu mai face parte din lumea de aici, că în sufletul tău s-a așternut o mare iertare, pe care știi să o hrănești clipă de clipă, pentru a rămîne iertare. [...] Îți mulțumesc pentru scrisorile tale, pentru faptul că m-ai preluat în iubirea ta, tu, iubita mea. Știi oare că aceasta e cea mai grea povară dintre toate cîte i-au fost date omului să ducă? Pentru toate celelalte există căi de ieșire, cineva te poate ajuta, există o limită și există înțelegerea celorlalți. Aici, în schimb, totul înseamnă: a fi prins total în iubire [...]. Dragostea mea, cum tăceai cînd îți povesteam tot felul de lucruri despre mine. Adevărul e că amîndoi facem parte dintre cei care vorbesc cu greu, dar care, totodată, știu să înțeleagă o tăcere. Îți mulțumesc pentru florile tale înmiresmate. Prin ele voi păstra în minte o zi de mai a tinereții tale.“ (pp. 34-35)

Iată un alt Heidegger, un Heidegger care a realizat că nimeni nu poate scrie epistole de dragoste manevrînd terminologia moartă a unor noțiuni tehnice. Rezultatul e formidabil: Heidegger se umanizează. Începe să scrie firesc și normal, necăutat și simplu. Iubirea cere cuvinte vii, iar neamțul va scrie aici, în scrisorile de dragoste către Hannah, de o sută de ori mai viu și mai simplu decît o va face în toate volumele ce aveau să-i aducă mai tîrziu celebritatea. Iar cînd mai vezi și poeziile pe care profesorul i le scria studentei, îți dai seama că demonul iubirii îi făcuse un mare bine: îl lecuise pentru o vreme de mania artificială a vorbitului în dodii conceptuale.

Hannah Arendt și Martin Heidegger, Scrisori 1925-1975, trad. din germană de Catrinel Pleșu și Cătălin Cioabă, Ed. Humanitas, 2007, 500 p.

Din cei 50 de ani (1925-1975) cît a durat corespondența lor, primii ani sunt de departe cei mai importanți. E vorba de perioada dintre 1925 și 1929, interval în care iubirea celor doi, luînd forma întîlnirilor secrete, a escapadelor clandestine cu trenul în afara orașului și a plimbărilor prin Pădurea Neagră, își va găsi expresie într-o suită de scrisori cu adevărat ieșite din comun. Din păcate, în vreme ce Hannah Arendt a păstrat scrisorile primite în acești ani, Heidegger le-a distrus. Din acest motiv nu avem decît o parte din urma scripturală a perioadei cînd cei doi își trăiau în taină iubirea. Dar sub unghi epistolar, perioada aceasta e cea mai fecundă; ea corespunde unei incandescențe irepetabile, a cărei intensitate te face să crezi că cei doi și-au trăit marea dragoste a vieții.

Restul corespondenței, asemenea unui ecou ce se întreține pe seama repetării periodice a sunetului inițial, se va hrăni din amintirea unei iubiri căreia trecerea timpului îi va împrumuta tenta domoală a unei prietenii intelectuale. Cînd se vor reîntîlni după război, vibrația lor sufletească se stinsese: Hannah și Martin se prețuiau, se admirau, se respectau, dar atît. Stima luase locul patimii, iar respectul netezise răscolirile carni. Îi lega aceea simpatie tandră pe care o înfîlmăm în cazul oamenilor care odinioară se împărțiseră la propriu fiecare din intimitatea celui alt. De acum încolo, corespondența lor va spori în rafinament, dar va pierde în spontaneitate. Va intra în joc maturitatea erudită a unor intelectuali versați, pentru care scrisul epistolelor făcea parte din deprinderile curente ale vieții. Și amîndoi vor scrie doct și protocolar, ca niște ființe cărora vîrsta le interzicea tresăriri neîngăduite.

Iar dacă în prima parte a corespondenței rolul principal îl joacă Heidegger, și asta chiar și numai pentru faptul că de la el s-au păstrat cele mai multe scrisori din această perioadă, în schimb, după război, Hannah Arendt devine vioara întîi. Îi scrie mult și în același timp îl apără pe Heidegger în fața celor care voiau să-l asasineze public. Iar apoteoză fidelității față de fostul profesor, Hannah Arendt o va atinge în cursul conferinței pe care o va ține la Radio pe 26 septembrie 1969, cu prilejul celei de a optzecea aniversări a zilei de naștere a lui Heidegger. În fond, Hannah Arendt a jucat un rol decisiv în efortul de reabilitare culturală a filozofului. Pe toate meridianele lumii, Hannah Arendt a fost cea mai constantă ambasadoare și cea mai statornică avocată a profesorului din Freiburg. Fără ea, pesemne că destinul cultural al lui Heidegger ar fi fost altul. ■